

ÚVOD

Podklad práce

Studie je založena na záznamech o mluvním vývoji zdravé české dívky Marie (*1. 3. 1944), vedených od jejího narození až do doby ustálení fonetických realizací v jejích mluvních projevech (v 5. měsíci 5. roku). Podobně jako v první fonetické studii i zde bylo čerpáno ze záznamů, které vedl o vývoji řeči dítěte jeho otec, a to týmž postupem, který byl popsán v práci *O mluvním vývoji dítěte (Praha 1948)*. Jde tedy o doklady získané metodou přímého poslechu, neboť v době, kdy se pozorované dítě učilo řeči, nebylo dosud možné užít registrace magnetofonické, kterou doporučuje M. Cohen¹⁾ a která v některých směrech usnadní práci budoucím pozorovatelům, a to především jako metoda kontrolní. (Ale i při použití moderní aparatury bude i napříště nutno vycházet z přímého pozorování, které po stránce fonetické může být někdy přesnější než mechanický záznam a které lze konat kdykoliv a kdekoliv.)

Příležitostně bylo užito i záznamů o fonetických realizacích z řeči dětí jiných, místy byly doklady konfrontovány s údaji v pracích jinojazyčných nebo se zjištěními, která autorovi poskytli osobně pozorovatelé řeči dětí jiných národů. Znaky fonetické transkripce i způsob údajů časových jsou tytéž jako v práci starší. Také řadění slov do hesel bylo ponecháno totéž jako v práci první (ač by potřebovalo někde úprav a zlepšení), a to proto, aby bylo možné provádět případné srovnávání obou slovníků. Bylo ponecháno i dvojí číslování hesel. Číslo před heslem označuje prostě abecední pořadí (k rychlejšímu hledání ve slovníku), číslo za heslem pak pořadí, v němž slovo vstoupilo do slovní zásoby dítěte, případně — na vyšším stupni mluvního vývoje, když už nebylo možno všechny mluvní projevy zachycovat — pořadí, v němž bylo slovo jako přírůstek zapsáno. U jednotlivých hesel byly označeny také fonetické realizace, běžné y okolí dítěte, pokud byly odchylné od jazyka spisovného. Jinak by totiž čtenář mohl někdy nacházet dětské deformace mluvy i v těch případech, kde už jsou odchylky v jazyce obecně užívaném při styku s dítětem. (Sr. tu autorovu recenzi práce Smoczyňského, SPFFBU VI 1957 A5, 118.)

Záznamy, z nichž vychází tato studie, nebyly tak důkladné a soustavné jako ty, které byly pořízeny o řeči dítěte staršího. Nebylo na ně už tolik času jak z příčin vnějších (větší časová náročnost v zaměstnání otcově) i vnitřních (pozornost rozptýlená na dvě děti). Také bylo věnováno méně pozornosti průpravným stadiím

¹⁾ L. c. 183: „L'usage des instruments enregistreurs devrait être maintenant institué en grand.“

pro budování řeči, křiku a broukání. A to nejen z důvodů velké náročnosti na čas pozorovatele, ale i proto, že autor došel k přesvědčení, že tato stadia nejsou pro pozdější fonetický vývoj řeči dítěte tak významná, jak se někdy soudí (Wundt, Preyer, Stern i Grégoire). Jde totiž v podstatě při těchto zvukových projevech dítěte (hlavně při křiku a při prvním období broukání) o zvuky, determinované postavením mluvidel v daném okamžiku křiku, které jsou grafickým záznamem těžko postižitelné a jsou ostatně stejné u dětí všech národů.

Charakteristika pozorovaného dítěte

Děvče se narodilo na jaře 1944 a vyrůstalo v úzkém kruhu rodinném. Avšak postupující doba válečná už poskytovala jeho vývoji méně klidu než staršímu sourozenci (Karel, * 18. 10. 1942). Také vlivy na duševní i mluvní vývoj dívky byly méně jednoduché než u chlapce, u něhož rozhodným činitelem byli jen rodiče. Docházelo k častějšímu styku s příbuzenstvem a dosti silně se projevil i vliv staršího bratříčka, který byl děvčeti z počátku obětavou chůvou a později vzorným opatrovníkem. Nadto se děvče ve věku dvou let muselo podrobit operaci (hernia umbilicalis) a projít vlivem prostředí nemocničního. Před operací dosti často dítě trpělo bolestmi v bříšku, což signalisovalo mocným křikem, který nebyl v tomto případě jen reflexním křikem nemluvnat. — Děvče lnulo k matce více než chlapec a když začalo samostatně chodit, trávilo více času v její společnosti než on. Ve styku s cizími lidmi nebylo pak u něho ani stopy po plachosti, jež bývala velmi silná u hochy.

Snad všechny tyto okolnosti přispěly k tomu, že povahově bylo děvče zcela odlišné od staršího bratra. Dívka byla temperamentní i vervní a dovedla se energicky dožadovat ukojení svých potřeb a splnění tužeb. Je dosti možné, že v tomto směru působily i vlivy příbuzných, kteří byli s dítětem ve styku od prvních dnů jeho života a projevovali o dítě někdy až nadměrnou péči. Oni způsobili, že nebyla dodržována spartánská zásada, aby se dítě bezdůvodně křičící v postýlce nechalo křičet tak dlouho, až únavou usne, jak tomu bylo u chlapce. Později pak podporovali děvče v nepřesné artikulaci tím, že se snažili všem jeho projevům porozumět, takže děvče pro dorozumívání přesně artikulovat nemuselo.

Vliv staršího sourozence byl větší, než se původně zdálo. (Sr. *M. v. 13*). Lze-li na to usuzovat ze záznamů o vývoji artikulace, jasně to vyplývá ze srovnávání růstu slovníku obou dětí, o němž bude ještě zmínka dále (na s. 75). Jako u staršího chlapce, tak u mladší dcerušky rodiče se nesnažili uměle působit na vývoj řeči dítěte, nikdy dítě přímo neopravovali, ani s ním neprováděli nějaká mluvní cvičení. Spokojili se s tím, že chybnou, od běžného usu odchylnou realisací opakovali v rozhovoru s dítětem ve formě náležitosti.²⁾ Úzkostlivě však dbali toho, aby neopakovali

²⁾ Sr. Hála—Sovák (226): „Bylo by však velkou chybou, kdybychom dítě k opakování nutili. Výzev „Opakuj to!“ nebo „Řekni to ještě jednou!“ poslouchá dítě jen velmi nerado a často na podobné nucení odpovídá tím, že přestane mluvit vůbec.“

po dítěti jeho zkomolené formy a nikdy neužívali „mazlivých“ artikulací. Ovšem u příbuzných dodržování této zásady vynutit nemohli. I po této stránce byl tedy vliv mluvy rodičů a jejího vzoru slabší než u dítěte staršího.

Jazykový vývoj děvčete se začal relativně později než u chlapce. Potom však byl zato rychlejší, jak po stránce rozvoje mluvy vůbec, tak pokud se týká i fonetických realizací. Byl mnohotvárnější, méně pravidelný. Velmi často užívalo děvče několika různých realizací vedle sebe v témž časovém období, s častými návraty (regresemi) k starší, primitivnější artikulaci. Chlapec naproti tomu, jakmile si jeden způsob artikulace osvojil (ač mu to bylo pracnější nebo snad právě proto), vracel se k její starší formě jen výjimečně. Dívka, která byla od prvních měsíců motoricky obratnější než hoch, zvládala jazyk po stránce fonetické, lexikální i gramatické snáze a rychleji, ale také povrohněji. Rovněž vystačila později mnohem delší dobu s řečí agramatickou než její starší bratr, a k definitivnímu ustálení artikulace u ní došlo nakonec později (4; 5) než u jejího bratra (3; 10). Pro živelnost mluvního rozvoje dítěte byly soustavnější záznamy o řeči dívky vedeny jen do věku 2; 0, 2, později byly registrovány jen odchýlné fonetické realizace nebo zajímavé, neobvyklé jevy jazykové.³⁾

³⁾ U K. do věku 2; 1, 4. — Proto také růst slovníku, zaznamenaný u chlapce v celém rozsahu až do tohoto věku (535 slov), byl u děvčete zachycen jen do doby 2; 0 (547 slov). — (K. ve věku 2; 0 měl slovní zásobu 377 slov.) — *Sr. Universitas Carolina, Philol. I, 1955, 85—107.*